

John Dewey'e Göre Kültürel Bir Problem Olarak Özgürlük

Freedom As A Cultural Problem According To John Dewey

Zeynep UZUN¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

¹Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzurum-Türkiye, zeynep.uzun02@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 11.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 24.03.2025

Atf /Cite this article:

Uzun, Z. (2025). John Dewey'e Göre Kültürel Bir Problem Olarak Özgürlük. *Erzurum Teknik Üniversitesi Anadolu Felsefe Dergisi*, 1, 1-10.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Dış müdahale veya kısıtlama olmaksızın eylemde bulunabilme durumu olarak tanımlanan özgürlüğün doğuştan gelen bir hak mı yoksa sonradan kazanılan bir hak mı olduğu sorusu tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Felsefe tarihinin farklı dönemlerinde bu soruya verilen cevaplar, özgürlük kavramını ve özgürlüğün kültür ile ilişkisini anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda insanın sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin toplamı olarak tanımlanabilecek kültür, insanın bir hak olarak özgürlüğe doğuştan mı yoksa sonradan mı sahip olacağı noktasında belirleyicidir. Önceleri bireylerin doğal çevreyi olumsuz etkilemeden özgürce yaşamaları mümkünken, insanın doğaya müdahalesi ile bu durum değişmiş, insanın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Dewey'in özgürlüğü sınırlayan bir unsur olarak kültür kavramı, bireyin hem bilişsel süreçlerine hem de sosyal etkileşimlerine sınırlar koyduğu fikrine dayanmaktadır. Ancak pratik yaşamda bireyin kültürel değerler tarafından şekillendirildiği ve bunun sonucunda özgürlüğünde bir kısıtlama yaşadığı açıktır. Nitekim kültürün ilerlemesiyle birlikte özgürlüğün de belli bir evrim geçirdiği söylenebilir. Bu evrim, özgürlüğün öneminin daha derinlemesine kavranmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kültür ile özgürlük arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmada, düşünce tarihindeki özgürlük sorunundan hareketle John Dewey'in kültürel bir sorun olarak gördüğü özgürlüğü nasıl ele aldığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: John Dewey, Hayat, Kültür, Özgürlük.

Abstract

The question of whether freedom, which is defined as the state of being able to act without external interference or restriction, is an innate right or an acquired right has been a subject of debate throughout history. The answers given to this question in different periods of the history of philosophy are important for understanding the concept of freedom and its relationship with culture. In this context, culture, which can be defined as the sum of the material and immaterial values possessed by human beings, is decisive in determining whether human beings have freedom as a right from birth or afterwards. While it was previously possible for individuals to live freely without adversely affecting the natural environment, this situation has changed with the intervention of man in nature, and the freedom of man has been restricted. Dewey's concept of culture as a factor limiting freedom is based on the idea that it places limits on both the cognitive processes and social interactions of the individual. However, it is clear that in practical life, the individual is shaped by cultural values and as a result, his/her freedom is restricted. As a matter of fact, it can be said that freedom has undergone a certain evolution with the progress of culture. This evolution has led to a deeper understanding of the importance of freedom. In this context, in this study, in which the relationship between culture and freedom is discussed, it is discussed how John Dewey handles freedom, which he sees as a cultural problem, based on the problem of freedom in the history of thought.

Keywords: John Dewey, Life, Culture, Freedom.

Giriş

Felsefe tarihinde kullanılan pek çok kavramda olduğu gibi "özgürlük" kavramının da çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlamalarda özgürlük, kişinin belli seçeneklerden birini seçebilmesinden, kendi seçeneklerini belirleyebilme imkanına, herhangi bir kısıtlama veya engelleme olmaksızın dilediği gibi seçim yapabilme, eylemde bulunabilme ve dilediği gibi davranabilme durumuna kadar birbiri ile örtüşemeyen/çelişen geniş bir içerik yelpazesi ile donatılmıştır. Bununla birlikte felsefe tarihi boyunca özgürlük kavramı, insanın varoluşunun temel ve kapsamlı bir sorunlarından biri olmuştur. İnsanın doğal ve toplumsal varoluşuyla doğrudan ilişkili olan bu sorun metafizik, epistemoloji, etik ve kültür gibi felsefenin farklı alanlarında tartışılmıştır. Bu süreçte insanın rasyonel bir varlık olarak manevi varoluşuyla ilişkili olarak analiz edilmiş olan özgürlük, bu çalışmada John Dewey'in düşünceleri üzerinden ele alınmıştır.

1. Felsefe Tarihinde Özgürlük Sorunu

Özgürlük kavramı, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana felsefi tartışmalara konu teşkil eden bir kavramdır. İnsan varlığının vazgeçilmez bir yönü olan bu kavram, sayısız argüman ve tartışmaya konu olmuştur. Esasen özgürlük pratik bir taleptir, zira insan eylemi bağlamı dışında gerçekleşmesi pek mümkün değildir. Her kişisel eylemin ve toplumsal hareketin arkasındaki temel olarak, her zaman insan faaliyetlerinin arkasındaki güdü olmuştur (Aduğit, 2013, s. 64). Sözlük anlamı itibariyle özgürlük, bireyin dış etkenlerden, baskılardan veya zorlamalardan bağımsız olarak kendi istekleri, güduları ve idealleri doğrultusunda kendini yönlendirebilme yeteneğidir. Bununla birlikte özgürlük, ahlaki bir failin kendi iradesi, rasyonel kararları ve iradesinin emirleri doğrultusunda eylemde bulunma becerisidir. Bireyin alternatif eylem biçimleri arasında seçim yapma ve seçtiği eylem biçiminin gereklerini yerine getirme kapasitesidir. Bireyin idealleri ise arzuları ve hedefleri doğrultusunda eylemde bulunma ve geleceğini bir bütün olarak belirleme kapasitesi, biyolojik ve psikolojik yapı da dâhil olmak üzere dış etkenler tarafından belirlenen koşulların üstesinden gelinerek gerçekleştirilir (Cevizci, 2005, s. 1305).

Düşünce tarihinde özgürlük sorunu, insanın rasyonel bir varlık olduğu önermesinden yola çıkılarak ve insanın tinsel varoluşuyla bağlantılar kurularak ele alınmıştır. Dolayısıyla akıl yürütme ve özgürlüğün bilincinde olma kapasitesi, özgür olmanın ön koşulu olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda insanın özgür bir şekilde hareket edebilmesi akla bağlı olup insanı belirleyip şekillendirmede bir sınırlılık söz konusudur. Ancak bu sınırlılık, aklın özerk iradesinin bir sonucu olarak özgürlüğün özü ve varlık nedenidir. Bu akıl, iradeyi sınırladığı ölçüde iradeyi ve eylemlerini özgürleştirir. Dolayısıyla özgürlük kavramı, felsefi ve dini perspektiften rasyonel olarak gerekçelendirilmesine rağmen, ister içten gelen bağımsız bir iradeden ister dışarıdan gelen bir baskıdan kaynaklansın, sınırlama ya da kısıtlama kavramına karşıttır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde felsefe, çelişkilerle kuşatılmış bir kavram olarak özgürlük kavramını anlamaya ve aydınlatmaya çalışır (Özçınar, 2013, s. 182).

Antik Çağ'da, insanlığın mevcut tüm olguları aşan bir duruma ulaşma ve evrensel bir ahlak yasası oluşturma kapasitesine sahip olduğu düşüncesi hakimdir. Akla hâkim olan ve ruhun aklını kapsayan bu düşünce, evrensel aklın saf hali olarak kabul edilmiştir. Ahlak yasası, mutluluk arayışından ziyade "ödev" in yerine getirilmesine dayandırılmış ve bu ahlak yasasının gereklerini yerine getiren özerk kişi, özgürlüğün gerçek hâkimi olarak görülmüştür. Özgürlük kavramının ayrılmaz bileşenleri olarak görülen "sorumluluk" ve "ödev" kavramları

tartışılmaz olup, sorumluluk ve ödev duygusundan yoksun bir bireyin gerçek anlamda özgür olamayacağı yadsınmaz bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, insan eylemlerinde mutlak özgürlük kavramından kaçınılmış, bunun yerine kişinin yükümlülüklerini tanıma ve bunlara uygun davranma kapasitesi açısından bir özgürlük anlayışı benimsenmiştir (Özkan, 2014, s. 228). Bu durum, antik dönemde özgürlük kavramının siyasi boyutunun bir problem olarak görülmesinden ziyade, özgürlüğün ahlaki ve aynı zamanda kültürel bir problem olarak tartışılmasına sebep olmuştur. Özgürlük üzerine farklı bakış açılarının geliştirildiği Antik Çağ'da, çağın etkili sistematik filozoflarından biri olan Platon'a göre özgürlük, bireyin kendi doğasını belirleme ve nasıl bir insan olacağını seçme kapasitesidir. Platon'un felsefesinde özgürlük kavramı, bireylerin yaşam yolculuklarını şekillendiren karar alma süreçlerinde kendi kaderini tayin etme ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bireyin hayata bakış açısı, arzuları ve beklentileri hayatının yönügesinin temelini oluşturur; ancak eylemler ve tutumlar bu seçimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Adugit, 2013, s. 65). Platon'un öğrencisi Aristoteles de ise özgürlük, bireyin doğasına uygun olarak yaşamını sürdürebilme ve aklını kullanarak erdemli bir yaşam geliştirebilme yetkinliğine sahip olmaktır. Platon'un özgürlük kavramından etkilenen Aristoteles'in özgürlük anlayışı, tüm insan eylemlerinin irade ilkesine dayandığı ve böylece bireylere karar verme konusunda takdir yetkisi verdiği fikrine dayanmaktadır. Aristoteles aynı zamanda, kötü niyetli eylemlerin bile belirli bir irade tarafından ortaya çıkarıldığını öne sürdüğü için, özgürlük kavramının ahlaki eylemi kolaylaştırmada etkili olduğu fikrini de ortaya atmıştır (Saygın, 2020, s. 1).

Antik dönemde irade, özünde rasyonel olarak kabul edilmiştir. Bu çağda bireyin eylemlerini belirleme ve seçme konusunda özgür olabileceği düşüncesine karşılık Orta Çağ'da akıl ve iradenin birbirinden ayrı olduğu ve bireyleri farklı doğrultulara yönlendirebileceği yaygın bir düşünce olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda akıl, dinin hizmetine sunulmuş ve dini dogmaların meşrulaştırılması ve kabul görmesi için bir yol gösterici olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Orta Çağ'da tasarlandığı şekliyle kişisel özgürlük, modern anlayışıyla uyusmamaktadır (Akgün, Kaya & Aslan, 2010, s. 113). Antik Çağ'da akla dayanan özgürlük kavramı, Orta Çağ'da toplumsal ve kültürel yapıdaki köklü değişimler nedeniyle önemli bir değişikliğe uğramıştır. Erdem, özgür irade, özgürlük ve ahlak gibi kavramların Hristiyanlık dini üzerinden gerekçelendirilmeye ve açıklanmaya çalışıldığı bu çağda, vahiy ile felsefe arasında bir uyumun kurulması için inanç akla dayandırılmış ve din felsefenin merkezine yerleştirilmiştir. Bu bağlamda, ağırlıklı konulardan biri de insan özgürlüğü ve insanların ne ölçüde özgür olduğu meselesi olmuştur. Tanrı'nın mutlak bilgisi ve her şeyi bilmesi, insan özgürlüğü ile ilişkili olarak incelenmiş ve insan özgürlüğü ile Tanrı'nın mutlak gücü arasındaki ilişki Tanrı, determinizm, zaman ve yaratılış kavramsallaştırmaları ile iç içe geçmiştir (Akgün, 2013, s. 122). Çağın önde gelen düşünürlerinden olan Augustinus, özgürlük kavramını Tanrı'ya bağlılıkla açıklamıştır. Ona göre özgürlük temelde bireyin günahlarından arınması ve Tanrı'nın iradesine itaat etmesiyle gerçekleşse de aslında özgürlük, insanın kendi kişiliğinden kurtulmasıyla mümkündür. Augustinus'un teolojik çerçevesinde, ilahi kurtuluşa erişmek ilahi emirlere bağlılığa dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle özgür olabilmek için aklın ilahi otoriteye boyun eğmesi ve bunun sonucunda bireysel entelektüel eğilimlerin önüne geçmesi gerekir. Dahası Augustinus entelektüel yetileri, ruhani rehberlikten üstün tutanların kendi karanlıklarına hapsolacakları ve özgürlüğe ulaşamayacaklarını savunmuştur (Akgün, 2013, s. 124). Çağın önde gelen düşünürlerinden bir diğeri olan Thomas Aquinas ise özgürlük kavramını analiz ederken Aristoteles'in felsefesini Hristiyan teolojisiyle sentezlemiş ve böylece özgürlüğü hem bir dış durum hem de bireyin akıl ve iradesinin uyumlu işleyişiyle ortaya çıkan bir iç durum olarak anlamak için benzersiz bir çerçeve oluşturmuştur. Bu bakış açısından hareketle Aquinas, doğal yasaların bireysel kavranışı ve ilahi iradeye

bağlılığın özgürlüğün ayrılmaz bileşenleri olduğunu ileri sürmüştür. Aquinas'ın özgürlük kavramı, belirli bireylerin başka türlü davranamayacakları ölçüde, yalnızca mümkün değil kaçınılmaz olan bir şekilde davranma yeteneğine sahip oldukları fikrine dayanmıştır. Bununla birlikte bu özgürlük anlayışı mutlak değildir. Bireylerin bu idealden sapacak şekilde hareket etme kapasitesine sahip oldukları kabul edilerek yumuşatılmıştır. Dolayısıyla bu başka türlü davranma kapasitesi yalnızca bir olasılık değil, ahlaki sorumluluğun bir koşuludur. Bu bağlamda özgürlük, kişinin ahlaki sorumluluğunun belirlendiği bir ölçüt olarak görülmüştür (Hoffmann & Michon, 2017, s. 3).

Orta Çağ'da özgürlük kavramı özünde dinle bağlantılıyken, Rönesans dönemi insanı merkeze alan yeni bir dünya görüşüne doğru kaymasıyla dikkat çekmiştir. Nitekim antik Yunan ve Roma bakış açısının tekrar gündeme gelmesi, insan gücüne ve değerine önem veren yeni bir düşünce tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rönesans dönemi hümanistleri tarafından dile getirildiği üzere özgürlük, bireyin değerine ve bireye ilişkin bir haktır. Rönesans ve devam eden süreçte giderek daha fazla taraftar bulan bu bakış açısı ile özgürlüğün kültürel boyutu giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Sarıkaya, 2024, ss. 248-250).

Modern öncesi dönemde birey, öncelikle grup aidiyeti bağlamında tanımlanmıştır. Ancak modernleşmeyle birlikte birey algısında bir paradigma değişikliği meydana gelmiş ve özgürlüğe daha fazla vurgu yapılmıştır. Bu değişim o kadar derin olmuştur ki önceki koşulların etkisi giderek azalırken, daha birey temelli özerk ve özgür bir durum ortaya çıkarmıştır (Tekin, 2010, s. 51). Bu bağlamda özellikle 18. yüzyılda Aydınlanmada özgürlük hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insani duruma müdahale etmek için rasyonel bir şekilde kullanılması yoluyla ilerlemenin sağlayıcısı olarak kavramsallaştırılmıştır (Usta, 2018, s. 78). Bu ilerleme düşüncesi ise özellikle 19. yüzyılın sonlarında ve hatta 20. yüzyılın başlarında bilimsel düşüncede hâkim olan doğanın uzamsal bir boyuttaki maddi varlıktan oluştuğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir.

20. yüzyılın önemli politik düşünürlerinden biri olan İsaiah Berlin'e göre özgürlük, sadece dışsal engellerin yokluğu değil, aynı zamanda içsel sınırlamaları da içermektedir. Bireyin kendi tutum ve davranışlarından kaynaklanan engeller, özgürlüğü etkileyen önemli bir faktördür. Berlin, özgürlüğün sadece dış kısıtlamaların kaldırılmasıyla sınırlı olduğu görüşünü eleştirir ve özgürlüğün hem dış hem de iç kısıtlamalar içerdiğini savunmuştur. Özgürlüğün insanın eylem kapasitesinin doğal bir ifadesi olduğunu ve somut bir gerçekliği temsil ettiğini vurgulayan Berlin'e göre iki ayrı özgürlük vardır. Bunlardan ilki olan negatif özgürlük, başkalarının insanın davranışlarına müdahalesi ile ortaya çıkan özgürlüktür (Işıқтаç, 2020, s. 41). Toplumda herhangi bir karmaşıklık yaşamamak adına insanın negatif özgürlüğüne gelen kısıtlamaları kabul edeceğini düşünene Berlin için diğer özgürlük türü ise pozitif özgürlüktür. Ona göre negatif özgürlük insanın diğer insanlar tarafından kontrol edilen özgürlüğü iken pozitif özgürlük, insanın kendi eylemlerini kontrol etmesi ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle pozitif özgürlük kişinin akıl ve sorumluluk sahibi bir varlık olarak kendi davranışlarını kontrol etmesidir (Çelik, 2020, s. 163).

2. John Dewey'e Göre Kültürel Bir Sorun Olarak Özgürlük

"Kültür" kavramı Latince "colere" fiilinden türetilmiştir ve "ikamet etmek, yetiştirmek, korumak, ibadetle onurlandırmak, yetiştirmek, eğitmek" anlamına gelmektedir. Kültür kavramı zamanla XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar, Cicero'nun "cultura animi"si de dâhil olmak üzere, insan eğitimi ve yetişmesi bağlamında kullanılmıştır (Bahadır, 2019, s. 15). Daha açık bir ifade ile insan yaşamının kendisi ve çevresi ile kurmuş olduğu ilişkide kendini ve yaşadığı çevreyi dönüştürme girişimi olarak tanımlandığı yerde kültür, insanoğlunun ve

ürünlerinin doğa ile etkileşiminin ürünleri olarak tanımlanabilir. Bu bakış açısından hareketle bir toplum içinde yer alan herhangi bir sosyal bir olgunun, insan hayatını anlamının ve düzenlemenin bir aracı olarak hizmet eden kültüre göre farklı nitelikler kazanacağı iddia edilebilir (Bahadır, 2022, s. 353). Benzer şekilde Dewey de kültürü insanın çevresi ile kurmuş olduğu ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan deneyimler ile insanın kendini ve çevresinin yeniden şekillendirme süreci olarak görmüştür (Çelik & Küçükyıldırım, 2022, s. 58-59). Dünya üzerindeki bazı kültürlerin ayrıştırıcı, bazı kültürlerin ise birleştirici ve dayanışmayı tesis edici yapıda olduğunu ifade eden Dewey'e göre kültür, birbiriyle çatışan birçok unsurun toplamıdır. Bu unsurlardan bazıları şunlardır; kanun, politika, sanayi, bilim, teknoloji, iletişim, haberleşme, insanların değerli gördükleri şeyler, felsefi düşünceler vb. (Dewey, 1987, s. 26). Diğer bir ifade ile onun için kültür, insanın içinde bulunduğu çevre ile kurmuş olduğu etkileşim sonucu geliştirdiği davranışlar, araçlar (dil, din gibi) gibi farklı unsurların toplamıdır.

Darwin'in evrim düşüncesinden etkilenerek natüralist olarak nitelendirilebilecek bir kültür anlayışı geliştiren Dewey için insanın çevresi ile kurduğu etkileşimin, hedeflenen değişmez, nihai bir amacı yoktur. Bu değişimin süreklilik odaklı bir süreç olduğunu ifade eden Dewey'e göre kültür, insanın içinde bulunduğu çevresel koşullar ile etkileşim sonucunda ortaya çıkan rasyonel değişim ve evrimsel bir gelişimdir (Çelik & Küçükyıldırım, 2022, s. 66-67). Birçok farklı unsurdan oluşan her kültürün kendine özgü bir düzeni olduğunu düşünen Dewey'e göre kültür, farklı unsurlardan oluşan bir bütün olarak süreklilik arz eden bir olgudur (Dewey, 1987, s. 24). Ona göre bu durum, kültür ve doğa arasındaki ilişkinin değişmez-mutlak kavram, soyutlamalar ve değerlendirmelerin önüne geçmeye hizmet eder. Aksine bu durum, kültürlerin heterojenliğini, insan doğasının heterojenliğini ve hatta bir insan ile diğeri arasındaki ilkel ayrımları vurgulamaya imkan sunmaktadır (Dewey, 1987, s. 34).

Kültürün insan ilişkileri ve toplumsal yapıyı düzene koyduğu gibi insanın kültürü kendi eğilimleri isteklerine göre de şekillendirdiğine dikkat çeken Dewey'e göre yine de tek başına insan doğası bir şey ifade etmemektedir. Bu durumu örnekleme adına Amerikan kültürünün temelinde paraya dayanmasının arkasında yatan etkenin para kazanmaya eğilimli bir doğaya sahip insanların olmasını temel bir sebep olarak görmeyen Dewey'e göre insanın doğasının ne ölçüde ortaya çıkacağı içinde bulunulan kültürün koşullarına bağlıdır. Bu koşullar da doğuştan itibaren insanın doğası üzerinde etkide bulunur. Dolayısıyla kültürel bağlamlarda baskın olan insan doğası unsurlarını, bunların birbirleriyle olan bağlantıları yoluyla nasıl örneklendirildiklerini ve nasıl organize edildiklerini tespit etme çabası, tek bir bakış açısıyla kolaylaştırılmayacak bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu girişimin bireysellik kavramı açısından birtakım sonuçları vardır. Öyle ki Dewey'e göre insan doğasının temelinde bireyci olduğu düşüncesi, bireyci kültürel eğilimin bir yan ürünüdür. Ruhun ve bilincin doğası gereği bireysel olduğu düşüncesi insanlık tarihinin büyük bir bölümünde hâkim bir kavram olmamıştır. Bunun nedeni, bu bakış açılarının tarihsel öncüllerine göre doğuştan gelen herhangi bir üstünlüğü değil, daha ziyade kültürel faktörlerden etkilenmeleridir (Dewey, 1987, s. 23-25). Bu bağlamda İnsan çevresi ile kurmuş olduğu etkileşimde kazandığı ve sürekli yenilenen bir süreç olan deneyim, insanın zihinsel becerilerini geliştirmesine ve elde ettiği bilgi ile de çevresine hâkim olmasına neden olur (Çelik & Küçükyıldırım, 2022, s. 64). Diğer bir ifadeyle Dewey'e göre insanın doğal ve toplumsal çevre ile kurmuş olduğu etkileşim süreci olarak deneyim, bu etkileşim sürecinde yaptığı ve maruz kaldığı etkilerin diyalektik, bütünsel sürekliliği sonucu sürekli yenilenen bir olgudur.

Kültüre dair ifade ettiği düşünceleri, kültürü oluşturan unsurlar için de geçerli olan Dewey, kültürel bir olgu olan

özgürlüğün de tarihsel süreç içerisinde değişen koşullara bağlı olarak ele alınması ve tanımlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Dewey'in özgürlüğü, dış kontrol ya da denetim tarafından sınırlandırılmamış bağımsız eylem ve davranış kapasitesi olarak kavraması, engellerden yoksun basit bir dış eylem olarak özgürlük kavramına meydan okumaktadır (Dewey, 2022, s. 96). Bu düşüncüyü savunurken Dewey'in argümanı, iş birliğine dayalı çabalarda bireysel özerklik meselesinin, çeşitli kültürel unsurların dinamik bir etkileşimi olarak anlaşılan hâkim kültür bağlamında ele alınması gereken bir konu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kültürel unsurlar arasında hukuk ve siyaseti, endüstri ve ticareti, bilim ve teknolojiyi ifade ve iletişim sanatlarını ve bunların ayırt edici olduğunu düşündükleri meziyet ve değerlendirmeleri yer almaktadır (Dewey, 1987, s. 26).

Özgürlüğün varlığının kültürel bir olguya bağlı olduğunu ve anlamının kültürel ve sosyal pratikler tarafından şekillendirildiğini öne süren Dewey'in özgürlük anlayışı, bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel karşılıklı etkileşimden bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Dewey'in bakış açısı, kişisel hakların korunmasına odaklanmak yerine, bireysel özgürlüğün şekillendirilmesinde toplumsal olanakların rolünü vurgulamıştır (Yılmaz, 2009, s. 82). Diğer bir ifadeyle özgürlük, kültürel normlar, gelenekler ve hâkim toplumsal yapı da dahil olmak üzere çok sayıda faktör tarafından belirlenir. Dolayısıyla, tam özgürlük arayışı yasal düzenlemelerden daha fazlasını gerektirir. Kültürel değişimler ve sosyal yapının evrimi, bu arayışta zorunlu bileşenler haline gelmiştir.

Felsefi düşüncesi onu özgürlük kavramını sorgulamaya yöneltmiş olan Dewey, özellikle şu sorular üzerinde durmuştur: Özgürlük nedir ve değeri nedir? Özgürlük arzusu doğuştan gelen bir insan eğilimi midir yoksa belirli olayların bir sonucu olarak mı ortaya çıkar? Özgürlük kendi içinde bir amacı mı temsil eder yoksa başka şeylere ulaşmak için bir araç mıdır? Bu sorular aracılığıyla özgürlüğün güvenlik, beslenme, barınma, giyim ve memnuniyet gibi diğer temel insani ihtiyaçlara kıyasla göreceli önemini tespit etmeye çalışan Dewey'e göre özgürlük sevgisi, insanın doğasında vardır. Ancak ona göre özgürlük, kültürel bir olgudur. Kültürel özgürlük olmadan politik olarak özgürlükten bahsetmek çok da mümkün değildir.(Türer, 2015a, ss. 142-143) Diğer bir ifadeyle uygun koşullar olmadan insanın doğasındaki özgürlüğün ortaya çıkması mümkün değildir. Kültürü insanların bir arada yaşamasını sağlayan koşulların toplamı olarak gören Dewey'e göre kültür ile ilgili esas sorun, insana özgürlük sağlayacak kültürü karakterize eden özelliklerin neler olduğudur. Buna göre özgürlük, insanın bitmeyen bilinçli çabalarının bir sonucudur (Dewey, 1987, ss. 11-12). Bu noktada gelişen bilimi hesaba katmadan üretim, tüketim, endüstri vb. kültürün parçasını oluşturan ekonomik değerlerin oluşumunu anlamının mümkün olmadığı gibi müzik, edebiyat sanat gibi kültürel unsurları hesaba katmadan siyasi olarak özgürlüğü de anlamak mümkün değildir. Öyle ki ona göre bir kitle iletişim aracı olarak bu unsurlar kitleleri yönlendirmeyi amaçlayan etkili birer propaganda malzemesi olarak kullanılmaktadırlar (Dewey, 1987, s. 11-16).

Amerikan geleneğinde özgürlüğün birey kavramı ile bağlantılı olarak ele alındığını ifade eden Dewey'e göre farklı kültürlerde özgürlüğün kaynağı değişiklik göstermektedir. Öyle ki Amerika'dan farklı olarak Avrupa'da özgürlüğün kaynağının akıl olduğunu vurgulayan Dewey'e göre davranışlarını arzu ve isteklerine göre değil aklın kurallarına göre düzenleyebilen insanlar özgürdür (Dewey, 1987, s. 28). Ancak Aydınlanma ile hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan bilim ve teknolojinin her türlü baskı ve kötülüğü ortadan kaldırıp insanı özgürleştireceğine dair inancın başarısızlıkla sonuçlandığını ifade eden Dewey'e göre bu ilerleme düşüncesi, neden olduğu değişimler ile en son noktada totaliter bir yapıya dönüşmüştür (Dewey, 1987, s. 111). Buradan çıkarılacak sonuç, tarihsel-toplumsal

koşulları dikkate alamadan tanımı yapılacak ya da idealize edilecek bir özgürlüğün, farklı kültürel yapıya sahip toplumlarda uygulamaya konulduğunda karşıtına varacak düzeyde ciddi sorunlara ve çelişkili durumlara neden olacağıdır. Dolayısıyla Dewey'e göre insanın özgür olmasını sağlayacak her yerde geçerli olacak bir koşullar listesi yoktur. O yüzden mevcut özgürlük anlayışının yeniden revize edilmesi gerekmektedir.

Yaşadığı dönemin güncel sorunlarını dikkate alan bir düşünür olan Dewey'in siyaset ile ilgili görmüş olduğu sorunlardan biri, liberalizmin neden olduğu bireysel özgürlük anlayışıdır. Bu anlayışın bireyi yaşadığı çevreden soyutladığını ve özgürlüğün yalnızca ekonomik ve maddi alan ile sınırlandırıldığını dilen getiren Dewey, bu yanlış anlayışın yeniden düzeltilmesi gerektiğini iddia eder. Klasik liberalizm olarak nitelendirilen bu özgürlük anlayışının, sabit bir insan doğası, akıl ve bedenden oluşan düalist insan, yaşam, mülkiyet ve özgürlük gibi hakların doğuştan gelmesi gibi birtakım yanlış temeller üzerine inşa edildiğini savunan Dewey'e göre bu durum, çıkarı peşinden koşan bir bireye ve bu bireyin toplum ile arasında gerilim ve çatışmanın artmasına neden olmaktadır. Ona göre özgürlüğün doğuştan insanın sahip olduğu bir hak olarak görülmesinin neden olduğu bu sorunların ortadan kaldırılması için özgürlük anlayışının revize edilmesi gerekmektedir. Bunun üç adımda gerçekleştirilebileceğini savunan Dewey'e göre bu adımlardan ilki, özgürlüğün doğuştan gelen bir hak değil, tarihsel süreçte değişen kültürel koşullara göre ortaya çıkan bir olgu olarak ele alınmasıdır. Buna bağlı olarak gerçekleştirilmesi gereken ikinci adım, akıl ve özgürlük gibi kavramların yeniden tanımlanmasıdır. Üçüncü adım ise bu kavramların yaşamda pratik çözümler üretmeyi sağlayan işlevsel kavramlar haline getirilmesidir. Diğer bir ifadeyle klasik liberal düşüncedeki birey, zekâ, özgürlük gibi kavramlar, mutlak kavramlar olarak değil, insanın çevresi ile kurmuş olduğu ilişkiye bağlı olarak sürekli anlamı değişen kavramlar olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bu kavramlar, klasik liberalizmde olduğu gibi topluma rağmen değil, içinde bulunulan toplumun tarihsel-kültürel koşullara bağlı olarak anlamları şekillenmektedir. Öyle ki Dewey'e göre klasik liberalizmdeki bu bakış açısı, bireyin toplumla olan bağı ve ilişkisinin kopmasına, bu da bireyin bilgi, beceri ve deneyiminin zayıflamasına neden olmaktadır. Oysa ona göre bireysellik, insanın topluma karşı olmakla değil toplum ile kurmuş olduğu sağlıklı etkileşim ile kazanılacak bir şeydir (Türer, 2015, s. 142-143).

Bireyin kendi kendine yeten bir varlık değil içinde bulunduğu sosyal koşullara bağlı yaşamak zorunda olan bir varlık olması dolayısıyla özgürlüğün kültür bağlamında ele alınması gerektiğinin savunan Dewey'e göre klasik liberal düşüncenin dile getirdiği mutlak özgürlük anlayışı, çeşitli sorunlara sebep olmaktadır. İdealist, bireyci, mutlak bir özgürlük anlayışı yerine deneyime dayanan, işlevsel, natüralist bir yaklaşımı benimseyen Dewey'in özgürlük anlayışı, deneyime dayalı olarak yeniden inşa edilen toplumsal bir olgudur. Onun bu düşünceyi dile getirmesinde en büyük etken onun yaşamı boyunca ABD'de tanık olduğu nüfus artışı, iç savaş, ikinci dünya savaşı, ekonomik krizler gibi önemli olaylardır. Bu olayların mevcut liberal yaklaşımları zora sokması, Dewey'i farklı bir çözüm arayışına itmiştir. Bu çözüm de yeniden formüle ettiği yeni liberalizmdir.

Sonuç

Felsefe tarihinde özgürlük kavramı zaman içinde farklı düşünürler ve akımlar tarafından çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bireye ilişkin haklar, toplumsal yükümlülükler ve ahlaki değerler arasındaki ilişki sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Antik Çağ'dan günümüze kadar özgürlük hem bireysel hem de toplumsal düzenin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Modern felsefede ise özgürlük, sadece engellerin kaldırılması olarak değil, aynı zamanda bireyin potansiyellerini gerçekleştirilmesi olarak tartışılmıştır. Ancak, teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile karakterize olan

günümüz dünyasında, özgürlük yeni karmaşık zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum, özgürlüğün gelecekteki tanımını belirlemek için daha fazla felsefi tartışma yapılmasını gerektirmektedir.

Dewey'in özgürlük kavramı, modern toplumlarda bireysel özgürlüğün bireysel hakların korunmasıyla sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal koşullar ve kolektif yükümlülükler tarafından da bilgilendirildiği fikrine dayanmaktadır. Bu özgürlük anlayışı, bireyin gelişimi ile toplumsal gelişimin birbirini tamamlayan süreçler olduğunu ileri sürmekle birlikte özgürlüğü bireysel haklarla sınırlı olmayan, toplumsal yükümlülükleri de içeren diyalektik bir boyutta şekillendirmiştir. Bu bağlamda Dewey'e göre özgürlük, sadece bireylerin değil, bir bütün olarak toplumun kolektif çabasıyla gelişir ve yaygınlaşır. Bu noktada onun özgürlük anlayışının, Berlin'in ifade ettiği negatif özgürlük düşüncesi ile örtüştüğü ileri sürülebilir.

Dijitalleşmenin bireysel özgürlük, veri gizliliği, mahremiyet, dijital sansür ve çevrimiçi platformların manipülasyonu üzerindeki etkilerinin de gösterdiği gibi dijital çağın zorluklarına çözüm üretmede Dewey'in özgürlük anlayışının revize edilmesi gerekmektedir. Onun özgürlük anlayışı, bireyin sosyal bağlamda etkileşim yoluyla gelişimini vurgularken, dijital çağ bu etkileşimlerin merkezileşmesine ve manipüle edilmesine tanıklık etmektedir. Bu da bireylerin kişisel verilerine ve mahremiyetine yönelik tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Teknolojik gelişmeler, özellikle veri güvenliği ve kişisel özerklik açısından bireylerin özgürlükleri üzerinde yeni baskılar doğurmaktadır. Bu noktada Dewey'in özgürlük anlayışı, dijital çağın ortaya çıkardığı sorunları ele almak için ortaya atılacak yeni yaklaşımları bilgilendirebilecek teorik bir çerçeve sunmak için kullanılabilir. Temelde Dewey'in anlayışı, bireylerin ortak sorumluluk ve aktif sosyal katılım yoluyla kendi özgürlüklerini inşa etmelerinin önemini vurgulamaktadır. Ancak dijital çağın ortaya çıkışı, bu anlayışa doğrudan bir çözüm sunmayan anonimlik, bilgi manipülasyonu ve dijital sansür gibi zorluklara yol açmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin modern toplumlarda özgürlüklerini koruyabilmeleri, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine, teknolojik okuryazarlığın artırılmasına ve dijital haklar konusunda daha fazla farkındalığın teşvik edilmesine dayanmaktadır.

Sonuç olarak Dewey'in özgürlük anlayışı toplumsal özgürlüğün gelişimi için temel bir çerçeve sunarken, dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerle karakterize olan modern dünyada sürekli olarak yeniden formüle edilmelidir. Dewey'in özgürlük kavramı, insanların özgürlüklerini sosyal ve kültürel bağlamlarda inşa etmeleri için bir temel sağlamıştır. Ancak, bu tehditlere karşı sağlam bir karşı duruş oluşturmak için yeni fikir ve çözüm çerçeveleri geliştirmek zorunludur. Öyle ki modern toplumlarda özgürlüğün sürdürülebilirliğini sağlamak, insanın kendisini Dewey'in sosyal özgürlük kavramı doğrultusunda gelişen teknolojik ve kültürel bağlamlara karşı sürekli olarak yenilemeyi gerektirmektedir. Bu noktada insanın aşması gereken en büyük zorluk ise bugün insanı etkisi altına almış olan dijital dünya ağı tarafından kendisine sunulan ya da dayatılan dünya karşısında konformizmden kurtulma cesareti göstermek olacaktır.

Kaynaklar

- Adugit, Y. (2013). Özgürlüğün Kısa Tarihi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 63-94.
- Akgün, E. (2013). Ortaçağ'da Özgürlük Arayışı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 120-134.
- Akgün, Kaya, E., & Aslan, H. (2010). Üç Özgürlük Paradigması. *I. Uluslararası Felsefe Kongresi: Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, 112-122.
- Bahadır, M. (2019). *Theodor W. Adorno'da Kültürün Metalaşması*. Çizgi Yayınevi.
- Bahadır, M. (2022). Physis'ten Polis'e Doğa-İnsan Karşıtlığında Toplum Ve Kültür. E. Cengiz & M. Han Arıttürk (Ed.), *Edebiyatın Felsefi Yüzleri İçinde* (s. 327-374). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cevzici, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınevi.
- Çelik, Ö. (2020). Isaiah Berlin'in Pozitif Özgürlük Kavramı Ve Eleştirdiği Pozitif Özgürlükçü Yaklaşımlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 159-186.
- Çelik, R., & Küçükyıldırım, S. (2022). Dewey'in Düşüncelerinin Darwinci Temelleri. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 75, 57-73.
- Dewey, J. (1987). *Özgürlük ve Kültür* (Vedat Günyol, Çev.). Remzi Yayınevi.
- Dewey, J. (2022). *Nasıl Düşünürüz?* (H. Kayıkçı, Çev.). Ayrıntı Basım Yayınevi.
- Hoffmann, T., & Michon, C. (2017). Aquinas on Free Will and Intellectual Determinism. *Philosophers Imprint*, 17(10), 1-36.
- İşıқтаç, Y. (2020). Isaiah Berlin: Negative and Positive Liberty. *Annales De La Faculté De Droit d'Istanbul*, 68, 37-45.
- Özçınar, Ş. (2013). Doğa-Kültür Karşıtlığı Bağlamında Özgürlük Sorunu. *Kaygı*, 20, 181-198.
- Özkan, E. B. (2014). Stoa Ahlâkında ve Seneca'da Özgürlük Anlayışı. N. Eda Akyürek Şahin, M. Ertan Yıldız, Mehmet Alkan (Ed.), *Eski Çağ Yazıları 6- Akron 8 İçinde* (s. 225-270). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sarıkaya, M. Z. (2024). Rönesans Ve Reform Hareketlerinin Batı Aydınlanmasına Etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 243-260. <https://doi.org/10.29029/busbed.1516244>
- Saygın, A. (2020). *Aristoteles'in Özgürlük Felsefesi Üzerine*. https://www.academia.edu/29707268/Aristoteles_in_%C3%96zg%C3%BCr%C3%BCK_Felsefesi_%C3%9Czerine
- Tekin, S. (2010). *Modern Dünyada Özgürlük Yanılsaması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Türer, C. (2015). John Dewey. B. A. Çetinkaya (Ed.), *Doğu'dan Batıya Düşüncenin Serüveni İçinde* (C. 4, s. 125-153). İnsan Yayınları.
- Usta, A. (2018). Aydınlanma Düşüncesine Kısa Bir Bakış. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1, 74-90.
- Yılmaz, Z. (2009). John Dewey'in Liberalizmi: Birey/cilik-Toplum ve Özgürlük. *Kaygı*, 12, 79-92.

Yazar Katkıları: *Tek Yazar Fikir - Tasarım Denetleme- ; Kaynaklar- ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi ; Analiz ve/veya Yorum -; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan ; Eleştirel İnceleme*

Hakem Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

Finansal Destek: *Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: *Sole Author Concept -; Design- ; Supervision -Resources ; Data Collection and/or Processing ; Analysis and/or Interpretation ; Literature Search- ; Writing Manuscript- ; Critical Review*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *The authors have no conflicts of interest to declare.*

Financial Disclosure: *The authors declared that this study has received no financial support.*

Ethical Committee Approval: -